

ספרי' - אוצר החסידים - ליובאוויטש

שער
שלישי

קובץ
שלשלת האור

היכל
תשיעי

לקוטי שיחות

בתרגום חפשי ללשון הקודש

על פרשיות השבוע, חגים ומועדים

•

מכבוד קדושת

אדמו"ר מנחם מענדל

זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע

שניאורסאהן

מליובאוויטש

•

וישלה

(חלק כ שיחה ב)

יוצא לאור על ידי מערכת

„אוצר החסידים“

ברוקלין, נ.י.

770 איסטערן פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות שמונים וחמש לבריאה

מחזור הראשון של לימוד הלקוטי שיחות
שבוע פרשת וישלח, זיג כסלו, ה'תשפ"ה (א)

LIKKUTEI SICHOT
TARGUM L'LOSHON HAKODESH

Copyright © 2024
by

KEHOT PUBLICATION SOCIETY
770 Eastern Parkway / Brooklyn, New York 11213
(718) 774-4000 / FAX (718) 774-2718
editor@kehot.com / www.kehot.org

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without prior permission from the copyright holder.

The Kehot logo is a registered trademark of Merkos L'Inyonei Chinuch.

For dedications of the weekly Sichos, please contact us at: dedications@kehot.com

וישלח ב

„שאלו להיכן הולך ירחיב לו את הדרך כדרך שעשה יעקב אבינו לעשו הרשע דכתיבי עד אשר אבוא אל אדוני שעירה וכתיב⁸ ויעקב נסע סכותה“.

ופירש רש"י בדברי הגמרא, ד„כדרך שעשה יעקב“ היינו, שאמר לעשו – מפני סכנת נפשות – דבר שלא הי, שאמר לו „אבוא אל אדוני שעירה“ ואזי „ויעקב נסע סכותה“, וז"ל הלך עד שעיר¹⁰. ומה למדנו הלכה לכל אדם, שבשעה שנכרי שואלו „להיכן הולך“, עליו לומר מקום שאינו נכון, „ירחיב לו את הדרך“: „אם¹¹ הי צריך לו לילך עד פרסה יאמר לו ב' פרסאות אני צריך לילך, ואולי¹² ימתין הנכרי מלהכותו עד פרסא שני' וזה יפרוש ממנו קודם לכן“.

אמנם במדרש¹³, על הפסוק „עד אשר אבוא אל אדוני שעירה“, איתא: חזרנו על כל המקרא ולא מצאנו שהלך יעקב אבינו אצל עשו להר שעיר מימיו, אפשר יעקב אמיתי הי' ומרמה בו, אלא אימתי הי' הוא בא אצלו לעתיד לבוא

א. איתא במשנה (במס' עבודה זרה¹): „לא יתייחד אדם עמהן (עם נכרי, שנזכר לפני זה במשנה) מפני שחשודין על שפיכות דמים“,

וידוע בפוסקים³ דהיינו באומות הקדומות, אבל בזמן הזה אין הנכרים חשודים בזה, ואדרבא כו'.

ופרטי הענין נתבארו בגמרא⁴: „ישראל שנזדמן לו נכרי⁵ בדרך טופלו לימינו כו“, ובהמשך הגמרא שם איתא⁶:

(1) כב, א.

(2) ראה בהערה 5.

(3) ראה אנציקלופדיא לתלמודית מע' גוי בתחלתו ושי"ג. תשובת הר"מ שטערן בשו"ת חוות יאיר סי' סו (ואשתמיטת' באנצ' שם). וראה לקמן בפנים סי"ב ובהנסמן שם.

(4) שם כה, ב.

(5) לכאורה כן צריך להיות (ולא „עכו"ם“ כבדפוסים שלפנינו), וכן הוא בכמה דפוסים; או „גוי“ (דפוס א' דש"ס ועוד). כת"י מינכן. צילום כת"י ספרדי נ"י. תשי"ז, וכ"ה במשנה שבראש הפרק (כב, א) בכמה דפוסים וכת"י משניות וש"ס*. ברמב"ם דפוס רומי רמ (משא"כ בדפוסים שלפנינו) הל' רוצח פ"א ה"ז. שו"ע אדה"ז או"ח סשפ"ב ס"א. ובס' חסרונות הש"ס בתחלת מס' ע"ז: „כל מקום שכתוב .. עובדי כוכבים צ"ל [יוונים]. וכל מקום שכתוב כנעני בכל מס' ע"ז צ"ל [גוי].“

ולהעיר מרמב"ם הל' מאכלות אסורות (דפוס הנ"ל) פ"א ה"ח: כל מקום שנאמר גוי סתם הרי זה עובד ע"ז. וראה לקמן בפנים סעיף יב ובהערה 51. וראה אנצ' תלמודית שם.

(6) ועד"ז הוא (בשינוי לשון) בתוספתא שם

(* וראה מהר"ם בתחלת המס'. דק"ס בריש המס' הערה א.

פ"ג, א (בסופו). ירושלמי שם פ"ב ה"א. וראה לקמן הערה 37.

(7) פרשתנו לג, יד.

(8) שם, יז.

(9) ועד"ז ברין ופי' הר"ח שם.

(10) לשון רש"י ע"ז שם סע"ב ד"ה נסע. ועד"ז

ברין שם. ובר"ח: והלך הוא למקום אחר.

(11) לשון רש"י (ועד"ז ברין) ע"ז שם.

(12) כ"ה ברש"י שבש"ס. וברש"י שבש"ס: אני

רוצה לילך שמוא כו'.

(13) בר' פע"ח, יד (בסופו). יל"ש כאן עה"פ

(רמז קלג).

כפי המציאות: „ילך בימי המשיח“, שלעתיד לבוא יבוא לשעיר.

ואינו מובן: הכא (בפירושו על התורה) פירש רש"י שיעקב אמר אמת, והוא עצמו מפרש בגמרא, שמ"הרחיב לו את הדרך" דיעקב ילפינו, שיש לומר דבר שאינו אמיתי כדי להנצל מנכרי?

יש מפרשים¹⁶, שאף שלמדים זאת מיעקב – הנה מאחר שיעקב מדתו מדת האמת, כמודגש בדברי המדרש הנ"ל, „יעקב אמיתי היי“, אזי גם כאשר נקט לשון שעשו הבינה שלא כפי שהיתה המציאות אח"כ, הי' דיבורו אמיתי; משא"כ שאר בני אדם, שאינם בדרגתו של יעקב, רשאיין לומר דבר שאינו אמת מפני הסכנה.

אבל קשה לפרש כן: לשון הגמרא הרי היא „ירחיב לו את הדרך כדרך שעשה יעקב“, היינו שההוראה „ירחיב לו את הדרך“ בכל אדם היא באותו אופן דיעקב – ומהיכא תיתי להקל יותר מזה?¹⁷

ג. ויובן בהקדם הביאור בטעם מה שהביא רש"י מעיקרא את הענין ד„הרחיב לו הדרך כו“ – דלכאורה הרי זה יתור לשון: תוכן הדברים הי' מובן אף אילו הי' כותב רק את ההמשך „(עד אשר אבוא אל אדוני שעירה –)“

הה"ד¹⁴ ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו". וממדרש זה עולה שיעקב אמר מלכתחילה דבר שהוא אמת לאמיתו (ולכן הקשה במדרש: „ולא מצאנו שהלך יעקב אבינו אצל עשו להר שעיר מימיו“).

ב. ובפשטות נראה, שפירוש המדרש ופירוש הגמרא הנ"ל הם דעות חלוקות¹⁵: לדעת הגמרא ראה יעקב סכנת נפשות מצד עשו ולכן הוצרך לומר לו שהולך לשעיר, אף שלא הי' בדעתו לעשות כן; משא"כ לפי המדרש לא התירא יעקב מפני עשו, וממילא לא היתה כל סיבה שירחיב לו את הדרך עד לשעיר – ועל כן צריך לומר שכוונתו היתה „לעתיד לבא“.

אלא שבפירוש רש"י על התורה, על הפסוק „עד אשר אבוא אל אדוני שעירה“, מצינו שחיבר את ב' הפירושים יחדיו: „הרחיב לו הדרך שלא הי' דעתו ללכת אלא עד סוכות אמר אם דעתו לעשות לי רעה ימתין עד בואי אצלו והוא לא הלך (וממשיך רש"י לאלתר) ואימתי ילך בימי המשיח שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו“.

– דהיינו שגם פירוש הגמרא (שלא הי' בדעת יעקב ללכת לשעיר ואמר כן „הרחיב לו הדרך“, כדי שלא יעשה לו „רעה“) עולה בקנה אחד עם דעת המדרש, שדברי יעקב הם

(14) עובדי' א, כא.

(15) וכן משמע לכאורה בירושלמי ע"ז שם, שבהמשך למאמר הנ"ל איתא: א"ר הונא לא מצינו שהלך יעקב אבינו לשעיר א"ר יודן ברי' דרב לעתיד לבא כו'.

(16) ראה חדא"ג ועץ יוסף ע"ז שם. ועוד. וראה נחלת יעקב על פירוש רש"י. יפה תואר (הארון). ידי משה ונור הקודש (הארון) לב"ר שם. ועוד.

(17) בעיון יעקב לע"י ע"ז שם: אפשר ג"כ הכוונה בדרך זה כמו שעשה יעקב שלא שיקר לעשו דכוונתו הי' על לעתיד כו'. ע"ש. אבל רש"י בפירושו לש"ס אינו מפרש כן, כנ"ל.

אמר אם דעתו לעשות לי רעה ימתין עד בואי אצלו והוא לא הלך".

והביאור בזה: ע"י הקדמת הענין ד"הרחיב לו הדרך כו" מודיענו רש"י, תיכף בהתחלת פירושו, שאמירת יעקב "עד אשר אבוא אל אדוני שעירה" לא היתה דיבור בלתי אמיתי כלל¹⁸,

ואין זאת אלא ש"הרחיב לו הדרך", וכפירושה הפשוט^{18*} דתיבת "הרחיב", הרחבה בלבד¹⁹:

יעקב לא התכוון להאריך את הדרך, לומר שמקום הילוכו נמצא הלאה מן המקום שאליו התכוון באמת ללכת (שא"כ ה' עליו לומר "האריך לו הדרך"²⁰) –

כי אם אריכות הדרך נותרה כשהיתה, אלא שה"דרך" תהא "רחבה" יותר – היא תמשך זמן רב יותר, יהיו בה הפסקים, שהיות וכו'; וכדמוכח

(18) להעיר ממעשי ה' (מעשי אבות פל"ג), שבאמת קיים דברו שחנה במלכות שעיר. ע"ש. ובאברבנאל מסרס את הכתוב "יעבור נא אדוני לפני עבדו שעירה ואני אתנהלה לאטי" (כדי להרחיק את יעקב מן שוא ודבר כזב).

(18*) כי אף שבפירושו לש"ס מפרש רש"י ל"ירחיב" שבגמרא, "אם כו' פרסה יאמר לו ב' פרסאות" (אריכות הדרך) – הרי, כמדובר כמ"פ, רש"י כתב פירושו על התורה לפרש להלומד פשוטו של מקרא (לבן חמש למקרא); ולכן, גם במקום שמעתיק לשונות חז"ל, כוונתו בזה היא לפירוש הפשוט דלשון זה, אף שע"ד ההלכה כו' מתפרש באופן אחר – ראה לקמן ע' 199. ועוד. (19) באותו המקום (לא לפניו, או לאחריו) נעשית הרחבה.

(20) כלשון הרגיל בכ"מ – דרך ארוכה. בדפוס ראשון דפרש"י (וכן בא' מכת"י רש"י שתח"י) "שלא ה' בדעתו לילך אלא עד סוכות ואמר לו שילך עד שעיר אמר כו'". אבל בדפוס שני וכו"כ כת"י רש"י שתח"י ליתא.

בלאו הכי ממה שהסביר יעקב לעשו, ואני אתנהלה לאטי לרגל המלאכה אשר לפני ולרגל הילדים", היינו שהילוכו יהי בניחותא, מתוך עצירות תכופות לרגל המלאכה והילדים וכו', עד אשר סוף-סוף יגיע "אל אדוני שעירה"²¹.

ונמצא לפי זה, שסיום דברי רש"י "ילך בימות המשיח", לא זו בלבד שאינו בסתירה ל"ירחיב לו את הדרך" בהתחלת פירושו, אלא אדרבה, "ילך בימי המשיח" מפרש את "הרחיב לו הדרך": התכלית והסיום ד"הרחבת" הדרך יהי בימי המשיח.

[ומ"ש רש"י "שלא ה' דעתו ללכת אלא עד סוכות" – אין כוונתו שה' בדעת יעקב ללכת עד סוכות ותו לא, שהרי זהו היפך המפורש בכתוב שהלך אח"כ לשכם וכו', כי אם שבהליכה זו דעתה, בזמן שעשו הלך "לדרכו שעירה" והגיע לשם (וישב), היתה דעתו של יעקב ללכת רק עד סוכות, ו"נסע סוכותה" והתעכב שם למשך זמן²², וכמפורש ברש"י²³ שיעקב "שהה שם (בסוכות) י"ח חודש", היינו שהיתה זו רק שה' בדרך²⁴].

אלא שעפ"ז צריך להבין לאידך גיסא: מפני מה נקט רש"י בפירושו לש"ס, שפירוש "ירחיב לו את הדרך"

(21) להעיר שבדפוס שני וכו"כ כת"י רש"י (שתח"י) ליתא התיבות "והוא לא הלך" שבדפוסים שלפנינו.

(22) שהרי ה' בדרך לקיים מה שאמר לו ה' (ויצא לא, ג) שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך, לשוב אל מקום יצחק אביו.

(23) לג, יז.

(24) וראה רש"י ישן ס"פ תולדות. וישב לו, לד (ממגילה יז, א).

ה. והביאור בזה: כמו שנתבאר כמה פעמים – הן בפירושו על התורה והן בפירושו על הש"ס מפרש רש"י בדרך הפשט; אלא שבפירושו על התורה, "באתי לפשוטו של מקרא", ואילו בפירושו לש"ס מפרש רש"י ע"פ דרך פשט הגמרא (אפילו כשאין הדבר מתאים עם פשוטו של מקרא).

ובענינו – בגמרא נזכר הענין הנ"ל בהמשך למבואר בסוגיא שם שהנכרים, "חשודין על שפיכות דמים", ובפשטות הכוונה היא, שאם הנכרי שואלו, "להיכן הולך", והרי הוא חשוד על שפיכת דמים, הרי זה סימן שבדעתו להכותו.

ועד"ז מובן גם מפשטות הדגשת הגמרא (בנוגע ליעקב) – "כדרך שעשה יעקב אבינו לעשו הרשע": מה ששינה יעקב בדיבורו ה' מחמת שהי' עמו, "עשו) הרשע", ובהיותו רשע ה' בדעתו, "לעשות לו רעה".

משא"כ בפשוטו של מקרא, הנה מסיפור הכתובים אינו מוכח, שעשו ביקש לעשות ליעקב, "רעה"; ואדרבה, החל מן הפסוק²⁶ שבהתחלת הענין "וירץ עשו לקראתו ויחבקהו ויפל על צוארו וישקהו"²⁷ ה' כל המשך הדיבור דעשו בתוכן של חיבה ורעות, ובפרט באמירה שעל"י השריב יעקב, "אבוא אל אדוני שעירה", נסעה ונלכה ואלכה כנגדך – טובה זו אעשה לך"²⁸ – וממילא אין זה אלא חשש: כיון שסוף-

הוא – "אם ה' צריך לו לילך עד פרסה יאמר לו ב' פרסאות אני צריך לילך" (שהרי זה אמירת היפך האמת)? [ומאחר שהדבר נלמד מ"כדרך שעשה יעקב", מובן מזה כנ"ל, אשר (לפי פירושו רש"י לש"ס) כן נהג יעקב] – ואיך יתאים הדבר לביאור הנ"ל?

ד. עוד צריך ביאור השינוי בלשון רש"י בין פירושו על הש"ס לפירושו על התורה:

בפירושו על הש"ס, על לשון הגמרא, "ירחיב לו את הדרך", כתב, שע"י ש, יאמר לו ב' פרסאות אני צריך לילך", אזי "אולי ימתין הנכרי מלהכותו עד פרסה שני". ומלשון זו מובן, דנקטינן שהנכרי רוצה, "להכותו" בוודאי, וע"י שיאמר לו, ב' פרסאות כו", "אולי ימתין מלהכותו". וכיון שזהו, "כדרך שעשה יעקב", משמע, שכן ה' גם אצל יעקב.

אמנם בפירושו על התורה, גבי "הרחיב לו הדרך" דיעקב, דייק רש"י בלשונו: "אמר אס דעתו לעשות לי רעה ימתין עד בואי אצלו", דהיינו שהזהירות היתה על הספק – "אס דעתו לעשות לי רעה", ולא ה' הדבר ודאי שעשו חפץ לעשות לו, "רעה".

[ולכאורה יש כאן גם נפק"מ להלכה: אי שרי לנהוג בתחבולה זו ד"הרחבת הדרך" גם במקום שישנו ספק, "אם דעתו (של הנכרי) לעשות . . רעה", או שצריך (עכ"פ לכתחילה) לבקש מוצא אחר²⁵].

(26) לג, ד.

(27) ובפרש"י שם שאפילו להדרש ובברייתא נשקו, אלא שלא ה' בכל לבו. וראה לעיל ע' 148 ואילך.

(28) לג, יב. ובפרש"י.

(25) ולהעיר ממדרש הגדול פרשתנו עה"פ עד אשר אבוא: היכן חזר לו אלא מכאן אמרו מותר לשנות בדברי שלום ר' נתן אומר מצוה כו'.

הוא ספר הלכות – ספר שבו מבוארות ההלכות באופן ברור כדי לידע כיצד יש לנהוג בפועל למעשה – ומפני מה לא פירש הרמב"ם³⁰ את משמעות התיבות „ירחיב לו את הדרך“³¹?

[כמו שביארו זאת מפרשי הגמרא³²; וגם הבית-יוסף בשולחן ערוך³³ כתב הדין בבירור: „שאל לו להיכן אתה הולך אם הי' צריך לילך פרסה יאמר שתי פרסאות אני הולך“.]

לכאורה הי' אפשר לומר בדוחק עכ"פ, שלדעת הרמב"ם „ירחיב לו הדרך“ כולל ב' ענינים: „ירחיב“ קאי לא רק על הדיבור שצריך לומר לנכרי, אלא גם בנוגע למעשה, ע"ד ורוח תשימו בין עדר לעדר³⁴: יש להתרחק מן הנכרי (בדרך)³⁵.

(30) ולהעיר בעניננו שבהלכה שלפנ"ז (ה"ז) על הדין דהיו עולין במעלה או יורדין בירידה לא יהי' ישראל למטה כו' אלא ישראל למעלה כו', נוסיף ביאור „שמא יפולו עליו להמיתו“, שאינו בגמרא שם.

(31) ראה יד מלאכי כללי הרמב"ם אות כד (וש"נ): אע"ג דהרמב"ם סידרא ולישנא דמתני' נקט . . הרמב"ם דבתראה הוא . . הו"ל לפרש ולא לסתום דבריו. אבל ראה שד"ח כללי הפוסקים (ס"ה אות א) שמסיק כהדיעות שהרמב"ם דרכו לתפוס לשון התלמוד בקיצור ומה שנפרש בלשון התלמוד נפרש בלשון.

(32) רש"י שם. ר"ן ור"ח שם.

(33) יו"ד סקנ"ג ס"ג. וראה לבוש שם. משא"כ בטרור שם שכתב רק „שאלו לו להיכן אתה הולך ירחיב לו הדרך“.

(34) פרשתנו לב, יז.

(35) שמניח לנכרי שילך לפניו והוא ילך לאט לאט באופן שישאר רחוק מן הנכרי בדרך. ובא בהמשך להתחלת הדיבור בגמרא ורמב"ם „ישראל שנזדמן לו נכרי בדרך טופלו כו“, דאם שאלו להיכן הולך צריך להוסיף בשמירתו והגנתו, שלכן ירחיב לו הדרך, שיתרחק ממנו.

סוף הי' עשו שונא ליעקב שנים רבות, נקט יעקב זהירות נוספת „אם דעתו לעשות לי רעה“.

ו. וזהו החילוק בין פירוש רש"י על התורה לפירוש רש"י על הש"ס:

כאשר הנדון הוא (עשו הרשע, ועד"ז כל) גוי רשע החשוד על שפיכת דמים, אזי שאלתו „לאן אתה הולך“ מורה ש„בדעתו להכותו“ – שיש כאן מצב של סכנה, ולכן צריך לנקוט אמצעי של דיבור שאינו אמת כדי להנצל מן הסכנה: „אם הי' צריך לו לילך עד פרסה יאמר לו ב' פרסאות אני צריך לילך“, שע"ז יוכל לדחות את הסכנה, שהנכרי „ימתין מלהכותו עד פרסה שני' וזה יפרוש ממנו קודם לכן“.

משא"כ לפי פשוטו של מקרא, הי' רק חשש וספק – „אם דעתו לעשות לי רעה“, וכדי להסיר את חשש הסכנה די באמירה „עד אשר אבוא אל אדוני שעירה“ באופן של „הרחיב לו הדרך“.

ז. מן הענינים המופלאים ע"ד ההלכה שיש ללמוד מפירוש רש"י:

לפי הביאור הנ"ל על לשון רש"י „הרחיב לו הדרך“ [לא „האריך“ – הלאה מן המקום שאליו הי' בדעתו ללכת, אלא שהרחיב את הדרך גופא] – יש לכאר גם את שיטת הרמב"ם בהלכה זו, וז"ל הרמב"ם²⁹:

„אם שאלו לאן אתה הולך ירחיב לו את הדרך כדרך שהרחיב יעקב לעשו שנאמר עד אשר אבוא אל אדוני שעירה“.

ואינו מובן: הלא ספרו של הרמב"ם

(29) הל' רוצח ושמירת נפש פי"ב ה"ח.

[ועפ"ז יומתק דיוק הלשון ברמב"ם: בדרך שהרחיב יעקב לעשו שנאמר³⁶

עד אשר אבוא אל אדוני שעירה" – ולא בלשון מדויקת יותר, לכאורה (וכלשון התוספתא) „שאמר עד אשר אבוא אל אדוני שעירה“³⁷]

אמנם נוסף לזה שזהו דוחק גדול³⁸, הנה ענין זה – שבהליכתו בדרך יש להתרחק מנכרי (החשוד על שפיכת דמים) – כתב כבר הרמב"ם בהלכה הקודמת³⁹: „ולא⁴⁰ יתלוה עמהן

וזה שירחיב לו הדרך נאמר לבסוף י"ל כי גם הבבות שבינתיים (היו עולין במעלה... ואל ישוח לפניו) מדובר בהיותו בדרך, ובא בהמשך להדין דישראל שנזדמן לו נכרי בדרך.

(36) ועד"ז בגמרא „דכתיב עד אשר אבוא אל אדוני שעירה“, ולא „שאמר“ או „כמו שאמר יעקב“ (ע"ד הלשון בתוספתא וירושלמי שבהערה (הבאה).

(37) ולכאורה כן הוא הפירוש בתוספתא וירושלמי (הנ"ל הערה 6). – ומתורץ עפ"ז הלשון שם „וירחיב לו דרך (אז) ממשיך) שאלו להיכן אתה הולך מפליגו כדרך שאמר יעקב כו" (ל' התוספתא שם. ועד"ז בירושלמי) – דשקוט במפרשים ככפל הלשון ועוד (ראה חסדי דוד לתוספתא שם ועוד) – שיש לומר שהם ב' דינים: א) „ירחיב לו הדרך“ – במעשה, וזה צריכים לעשות (לדעת התוספתא והירושלמי) גם אם לא שאלו היכן אתה הולך,

[ולכן הלשון בתוספתא וירושלמי בוא"ו המוסיף – „וירחיב“, „מרחיב“ – כי בא בהוספה עמ"ש לפני דנדבק ישראל עם הנכרי בדרך ונתנו לימיו, והיינו, שנוסף לזה שצריך ליתנו לימינו צריך גם להרחיב לו הדרך].

(ב) אם שאלו להיכן אתה הולך אז מפליגו כדרך שאמר יעקב לעשו – ע"י אמירתו.

(38) וכן בגמרא, דהרי בגמ' בא תיכף בהמשך לזה ב' מעשיות איך שאמרו להן דרך רחבה יותר (ראה לקמן בפנים ס"ז).

(39) בהל' רוצח שם ה"ז.

(40) דאף דיתלוהו פירושו בפשטות הוא (מעצמו) לא יתלוהו (ילך) עמהן בדרך, ואם שאלו

בדרך⁴¹ –

ולכן מחוורתא ש„ירחיב לו את הדרך“ קאי גם לשיטת הרמב"ם על הדיבור (כמענה על שאלת הנכרי „לאן אתה הולך“).

והדרא קושיא לדוכתא: מפני מה לא כתב הרמב"ם את הפירוש ד„ירחיב לו את הדרך“?

ח. גם ישנם עוד כמה וכמה דיוקים 160 בלשון הרמב"ם:

לאן אתה הולך ה"ו לכאורה כאשר פגע הנכרי בדרך, הרי לכאורה אין חילוק, דלאחר שידעינן דלא יתלוה עמהן בדרך, מובן (ובמכש"כ) שצריך להשתדל כאשר פגע נכרי בדרך שלא ילך עמו ביחד. ובפרט את"ל (ראה הערה הבאה) דמקור דברי הרמב"ם הוא מע"ז שם.

(41) בכסף משנה מצייין על ב' ההלכות (הלכה ז' וח') „בפרק ב' דע"ז“, אבל דין זה דלא יתלוה עמהן בדרך" לא מצאתיו בע"ז שם (לפנינו)*. ולכאורה י"ל דמקורו מב"ר (שם, טו) עה"פ ויאמר לו עשו אציגה נא עמך גו' – „בקש ללותו ולא קבל עליו“. אבל משם מוכח רק שחשודין על הגזל (כהמעשה שהובא מרבי ולא הגיע לעכו עד שמכר הסוס שלו), כמפורש במפרשי המדרש שם (יפ"ת, ונזר הקדש הארוך). אבל ברמב"ם הובא זה בההלכה שבה מדובר ע"ד שגוים חשודין על שפיכת דמים.

וע"פ הנ"ל הערה 37 אולי יש לומר שמקורו מתוספתא וירושלמי הנ"ל, שכותבים „ירחיב לו הדרך“ בבבא בפ"ע, לפני „שאלו לאן אתה הולך“ (כנ"ל בהערה שם). ובפשטות יותר י"ל דגם זה נלמד מגמרא דידן בע"ז „ישראל שנזדמן לו נכרי בדרך“ ולא נקט „ישראל שהולך עמו בדרך“, שמוזה מובן דאין לישראל להתלוה עמו בדרך (מעצמו) – ראה עיון יעקב לע"ז שם. ועפ"ז מובן הכס"מ (שבתחלת ההערה).

(* בע"ז טו, ב לגירסת הר"ן: „ואין מתלוין עמהן“ (בדרך – ג' הר"ח ברי"ג). אבל בגמ' לפנינו וכן בתוספתא שם ליתא. ובכל אופן אינו בפ"ב דע"ז.

(א) הרמב"ם הביא רק את הפסוק „עד אשר אבוא אל אדוני שעירה” ולא את הפסוק השני (שהובא בגמרא) „ויעקב נסע סכותה”. ולכאורה: הראי' לכך שבאמירתו „עד אשר אבוא אל אדוני שעירה” „הרחיב” יעקב את הדרך היא מזה ש„ויעקב נסע (לא „שעירה”, כי אם) סכותה” – ומהו שהשמיט הרמב"ם פסוק זה?⁴²

(ב) בגמרא הלשון היא „כדרך ששעה יעקב”⁴³, והרמב"ם שינה וכתב „כדרך שהרחיב יעקב”⁴⁴.

(ג) בגמרא הלשון היא „יעקב אבינו לעשו הרשע”⁴⁵, והרמב"ם השמיט את התוארים וכתב: „יעקב לעשו”⁴⁶.

ט. וע"פ הנ"ל (בביאור פירוש רש"י על התורה) יש לומר, שלדעת הרמב"ם זהו הפירוש בדין „ירחיב לו את הדרך” בכל אדם מישראל – להרחיב לפני הנכרי את הדרך עצמה, היינו לומר לנכרי שיחלוף זמן רב עד שיבוא

למקום פלוני (הרחבת הדרך בזמן), שע"ז ימנע הנכרי ממחשבתו לעשות לו רעה (לפי שאינו יודע כמה יתעכב הישראל בדרך).

ועפ"ז מדויק לשון הרמב"ם – כדרך שהרחיב יעקב לעשו שנאמר עד אשר אבוא אל אדוני שעירה: הרחבת הדרך דיעקב התקיימה באמירתו „עד אשר אבוא אל אדוני שעירה” (שהדבר יאריך משך זמן בלתי מוגדר (לרגל המלאכה והילדים) עד שיבוא שמה), ומזה ילפינן שכל אדם צריך (בדיבורו) „להרחיב” את הדרך (שלזה – להרחבת הדרך – אין נוגע הפסוק „ויעקב נסע סכותה”)⁴⁶.

ולכן גם השמיט הרמב"ם את התיבות „(יעקב) אבינו (לעשו) הרשע” – לפי שדעת הרמב"ם היא, שמה שנזהר יעקב מעשו (ע"י „הרחיב”) לא הי' מפני שהי' בטוח שעשו הרשע יעשה לו רעה⁴⁷ – שהרי, אדרבה: הי' זה מצב שבו הראה עשו אחוה ליעקב (כנ"ל

42) גם בר"ח ע"ז שם לא הביא פסוק הב' וכתיב ויעקב נסע סכותה רק פסוק הא' עד אשר אבוא, אבל הרי ממשיך „כמה שעשה יעקב... והלך הוא למקום אחר”. משא"כ ברמב"ם.

43) ועד"ז הוא בע"י ע"ז שם. ובגילום (כת"י) מט' ע"ז הנ"ל הערה 5.

44) בפשטות י"ל שכן היתה גירסת הרמב"ם בגמ'. והרי כ"ה הגירסא ביל"ש שם. וכ"כ הרי"ף, רא"ש ומאירי ע"ז שם „כדרך שהרחיב יעקב לעשו”. וכ"ה בדק"ט שם*. אבל בר"ח שם „כמה שעשה”. ועד"ז בכת"י מט' ע"ז הנ"ל.

ובכל אופן טעמא בעי לחילוק הגירסאות. 45) להעיר מלשוננו שם פ"ח ה"ב ואילך „משה רבינו”, „לאברהם אבינו”.

(* אבל שם הובא בתחלת המאמר „ירחיב לו את הדרך”. ודאה לעיל סעיף ג.)

46) ומה שבגמרא מובא גם הפסוק „ויעקב נסע סכותה” – יש לומר (לדעת הרמב"ם) שאין זה ראי' על זה שיעקב הרחיב לו הדרך, כ"א להורות איך הועילה עצה זו (להרחיב לו הדרך) להיפטר מעשו בפועל.

47) ויש לומר שהרמב"ם יפרש, שלפי הגירסא בגמרא „יעקב אבינו לעשו הרשע” – הכוונה בזה לרמז ל„ההלכה היא בידוע שעשו שונא ליעקב” (ספרי בהעלותך ט, יו"ד (ב"ר פ"ח, ט) הובא בפרש"י פרשתנו לג, ד) – היינו שנאת עשו ליעקב בכלל, ולא באותו זמן פרטי. או שתוארים אלו בש"ס על יעקב ועשו באים ע"ד (יומא לח, ב. ב"ר פמ"ט, א. אגדת בראשית פ"ד. תנחומא (באָבער) נח ט. רש"י ר"פ נח. וירא יח, יח) זכר צדיק לברכה גו' כיון שהזכירו כו' ואינו נוגע להלכה.

וא"כ אין לפרש ש"ירחיב" (בגמרא) הוא כנ"ל (שאינו אומר לו שקר בכך שמאריך את הדרך יותר ממה שבדעתו ללכת), אלא רק ש"מרחיב" את אותה הדרך עצמה (ע"י שהי' בזמן)).

יא. ויש לומר הביאור בזה: רש"י והרמב"ם פליגי בהגדרת הסכנה לישראל מצד הנכרי ש"שאלו להיכן הולך" – אם זהו באותו גדר של סכנה כמו הדינים שלפניו (הנ"ל) בגמרא, או שיש לזה גדר מיוחד, שכן ענין זה יש לפרשו בב' אופנים:

מצד זה שהנכרים בכלל "חשודים על שפיכות דמים", חלים על אדם מישראל כמה פרטי דינים של זהירות: "לא יתייחד אדם עמהן", "נזדמן לו נכרי בדרך טופלו לימינו", "היו עולין במעלה או יורדין בירידה לא יהא ישראל למטה ונכרי למעלה וכו'".

וכאן אפשר לפרש:

א) עד"ז הוא בדין שבא תיכף בהמשך לזה בגמרא "שאלו להיכן הולך": זהו מצב נוסף שבו צריך הישראל להזהר מנכרי (מצד החשד הכללי שעל הנכרים).

ב) אם הנכרי "שאלו להיכן הולך" – זהו מצב שונה, חמור יותר מהדינים הקודמים בגמרא המיוסדים על ההנחה שסתם נכרים חשודים על שפיכות דמים, כיון שזה ש"שאלו וכו'" הרי ראי' מוכחת שנכרי זה בפרט רוצה לעשות לו רעה: בכך ששאל "להיכן הולך" יצא מגדר "דשח" דנכרים בכלל, ונכנס בגדר "ברי היזקא".

יב. ויש לומר (א' מ) הנפק"מ להלכה בין ב' האופנים:

בביאור פירוש רש"י, אלא היתה זאת זהירות נוספת מצד יעקב (כנ"ל).

י"ד. אמנם צריך להבין: תיכף אחר הדין "שאלו להיכן הולך, ירחיב לו הדרך", הובאו בגמרא ב' מעשיות שמהם מוכח (ולכאורה מפורש) שפירוש "ירחיב" הוא כפירוש הנ"ל דרש"י על הש"ס, וז"ל הגמרא:

"מעשה בתלמידי ר' עקיבא שהיו הולכים לכזיב, פגעו בהן לסטים, אמרו להן לאן אתם הולכים, אמרו להן לעכו, כיון שהגיעו לכזיב פירשו, אמרו להן [תלמידי] מי אתם אמרו להן תלמידי ר' עקיבא, אמרו להן אשרי ר' עקיבא ותלמידיו שלא פגע בהן אדם רע מעולם". ואח"כ הובא בגמרא מעשה נוסף מעין זה: "רב מנשה הוה אזל לבי תורתא פגעו בי' גנסי כו'", וההמשך הי' על דרך המעשה בתלמידי ר' עקיבא.

ובפשטות, המעשיות בגמרא באו בתור ראי' והוכחה ממעשה רב לדין דלעיל מינייהו "שאלו להיכן הולך ירחיב לו את הדרך" – לפי שמהם נראה בעליל שהענין ד"ירחיב" גרם הצלה⁴⁸.

ובמעשיות אלו הרי האמירה היתה היפך האמת, שאמרו שהולכים למקום שהדרך אליו ארוכה, בשעה שהלכו רק למקום קרוב⁴⁹.

48 ראה פי' ר"ח שם "הרחיב להן את הדרך ואמר להן לפומבדיתא כו'".

49 בעיון יעקב לע"י שם מפרש דתלמידי רע"ק התכוונו ג"כ לילך אח"כ לעכו ולא ששקרו, וכן רב מנשה אפשר שאיירי בכה"ג. אבל לכאורה זהו דלא כפירוש הפשוט בגמרא.

בזמן הזה אין (כל כך) איסור להתייחד עם נכרי וכיו"ב⁵³ –

עולה השאלה מהו הדין היכא ש"שאלו להיכן הולך": לפי אופן הא' שדין "ירחיב לו הדרך" הוא מצד החשד על נכרים בכלל – נמצא שבזמן הזה, שהנכרים אינם חשודים עוד על שפיכות דמים, סר גם החשד במקום ש"שאלו כו" ואין צריך לזהירות זו דירחיב לו הדרך;

אבל לפי אופן הב', שאם "שאלו להיכן הולך" אין זה חשד, אלא "ברי היזקא" כנ"ל – צ"ל "ירחיב לו הדרך" גם בזמן הזה⁵⁴.

יג. ועפ"ז יש לומר, שבוזה נחלקו רש"י והרמב"ם:

רש"י בפירושו לש"ס נקט כאופן

חוסים בצל כו' לא די שאין איסור להצילן אלא אפילו מחוייבים להתפלל בשלומה כו" (וכ"ה גם בדפוס ראשון (אמ"ד תכד) של באר הגולה) – אבל לא כתבו בדין דחשודין על שפיכת דמים.

53 (להעיר משו"ע אדה"ז סי' שפ"ט א: ולפי שאינו מצוי שידור ישראל א' עם גוי בחצר מפני שיחוש לעצמו שמא יהרגנו כי הגוי' חשודי' על ש"ד.

ובשו"ע אדה"ז או"ח שם: שהרי הוא לבוש בציצית ויתלוה עמו בדרך ויהרגנו הנכרי שהכעני חשוד על שפיכת דמים.

54 (שי"ל שאין הכוונה (להדיעה בחות יאיר*) שהגויים שבזמננו נשתנו טבעם ואינם שייכים לשפ"ד, כ"א דאין רגילין בכך כו' ומכין ועונשים כו' (כמובן מדבריו. ועיי"ש שכתב שהנ"ל כתב רק ללמוד זכות על הנשים כו', אבל הזהיר בני מדינתו שאשה לא תלך לבית ערל בלי שומר). וא"כ מובן דכאשר גוי שאלו להיכן הולך, ה"ז מורה (לדעת רש"י) שדעתו להזיק.

לדעת הפוסקים⁵⁰ דבזמן הזה⁵¹ הנכרים "אין רגילים בכך (בשפיכות דמים), ואדרבה מכין ועונשין חיוב מיתה על הרוצח, לא מקרי חשידי אשפיכת דמים בזמן הזה"⁵² – ולכן

(50 שו"ת חות יאיר (הנ"ל הערה 3)*, המאירי (ראה בהערה הבאה).

(51 לכאורה מדברי התשובה בחו"י מובן שמפרש דמ"ש שגויים חשודין על שפ"ד היינו נכרי ולא עובד ע"ז. וכן משמע דעת אדה"ז (שהובא בהערה 53). אבל במאירי ע"ז (כו, א ד"ה הרבה וד"ה הגויים) דזה שבזמנים אלו אין אדם נזהר מדברים אלו כלל כי הם כולם על אומות הקדומות שלא היו גזורות בדרכי הדתות והן אדוקות ומתמידות בעבודת אלילים כו' עקרי ע"ז. הא כל שהוא מעובדי האלהות אע"פ שאינו מכלל הדת אינו בדין זה (דחשודין על שפ"ד וגזל) כו'. ועד"ז כתב בכ"מ במס' ע"ז (לענין סתם גוי בכמה דינים) ובמס' ב"ק לז, ב. קיג, ב. ועוד. וראה לעיל הערה 5.

(52 ביו"ד ריש סי' קנג דפוס ווילנא (וצילום ממנו) נדפסה הערה: כל הדינים בסימן קנג קנד קנה קנו נאמרו רק על זמן התלמוד שאז היו עובדי כוכבים פראים כו' אבל עתה כבר תמו כו' ולכן אין הדינים הללו נהוגים עוד בישראל בזה"ז –

אבל כנראה הערה זו נכתבה מחמת הצענזור, כי בדפוסים ישנים (כמו: וויניציאה שנג) ליתא הערה זו.

בב"י לטור או"ח סי' כ: לפי שהיו חשודיים על שפ"ד בימים הקדמונים. אבל כנראה זה נוסף מחמת הצנזור, כי בדפוס (הראשון של הבית יוסף) וויניציאה ש"י (וכן בדפוס וויניציאה שכ"ד) – בחיי הב"י – ליתא. וגם כ' להלכה בשו"ע או"ח סי' כ' ס"ב דאין מוכרין טלית מצוייצת לעכו"ם שמא יתלוה עם ישראל בדרך ויהרגנו. וכן בשו"ע אדה"ז שם ס"ג.

בבאר הגולה לשו"ע חו"מ סתכ"ה – בהדין דאסור להציל עכו"ם – כתב (ס"ק ש), "לא אמרו חז"ל דבר זה אלא על העכו"ם שהיו בזמניהם שהיו עובדי כו' אבל אלו הגויים אשר אנחנו . .

(* ולכאורה לדעת המאירי אינו כן – ראה לשונו שנעתק לעיל בהערה שם.

(* אבל ראה שם סי' עג.

הולך" אין זה „ברי היקא“, ואין זה אלא פרט נוסף בדין הכללי שהנכרים „חשודין על שפיקות דמים“,

ולכן פירש הרמב"ם שהעצה לזה היא „ירחיב לו את הדרך כדרך שהרחיב יעקב לעשו שנאמר עד אשר אבוא אל אדוני שעירה“ – הרחבה באותה הדרך שבה הולך (כנ"ל בארוכה), שלא יאמר את המקום שבדעתו ללכת אליו עתה, אלא ישיב שיש לפניו דרך „רחבה“, ובכוונתו להתעכב בדרך עד שיגיע למחוז חפצו; ובאמירה זו ניצל מן הסכנה כנ"ל.

[וזהו בדוגמת המצב דיעקב ועשו, שלא ה' בשעת מעשה „ברי היקא“ מצד עשו, אלא אדרבה, ה' דיבור של חיבה כו', כנ"ל בארוכה] 56*.

ומה שאח"כ הובאו בגמרא ב' הסיפורים הנ"ל – הרי זה לדעת הרמב"ם דין נוסף 57: במקום שבברי היקא, כמו בלסטים או גנבי, אזי הדין הוא (לא „ירחיב לו הדרך“ כבסתם נכרי ש„שאלו להיכן הולך“, אלא) שהישראל יציין לו מקום שנמצא הלאה מן המקום שאליו הולך הוא באמת 58; ועי"ז „אולי ימתין“ מלהזיק

הב', שאם „שאלו להיכן הולך“ חל על נכרי פרטי זה דין מיוחד, דמוכחא מילתא שרצונו להזיק לישראל.

ולמד כן רש"י מפשט הגמרא, שבהמשך לדין זה ד„ירחיב לו הדרך“ הובאו ב' המעשיות הנ"ל, ד„פגעו בהן לסטים“ וד„פגעו בי גנבי“: דבר זה בא ללמדנו (לדעת רש"י) שאם „שאלו להיכן הולך“ חל על הנכרי גדר מזיק ודאי – בדוגמת „לסטים וגנבי“ 55,

ולכן פירש רש"י, שבמצב כזה יש להשמר ככל האפשרי: לא רק בדיבור בעלמא (כדי שהנכרי יחדול ממחשבתו להזיק את הישראל), אלא שיש להטעות את הגוי בסגנון ברור: „אם ה' צריך לו לילך עד פרסה יאמר לו ב' פרסאות אני צריך לילך, אולי ימתין העובד כוכבים מלהכותו עד פרסה שני וזה יפרוש ממנו קודם לכן“

[והמקור לזה הוא „כדרך שעשה יעקב אבינו לעשו הרשע, כנ"ל בארוכה].

וכדמצינו במעשה רב דב' הסיפורים הנ"ל בגמרא, שגם בנדון ש„שאלו“, ואזי „ברי היקא“, סיעה תחבולה זו להנצל מן הסכנה.

אבל הרמב"ם סבירא לי, דמאחר שדין זה („שאלו כו'“) בא בהמשך לדינים הקודמים בגמרא, הנה מזה מוכח, שאף גדרו של דין זה הוא בדומה להם 56 – שגם אם „שאלו להיכן

55) וראה בגמרא שם ובפרש"י ד"ה לסטים דישראלים היו.

56) וזה שהרמב"ם כתבו בהלכה בפ"ע, כי שאני דין זה שהוא באמירה, משא"כ הדינים שלפנ"ז שהזהירות מהנכרי היא ע"י הנהגה במעשה (או העדר העשי, כמו אל ישוח לפניו).

56* (56) והיינו שמיעקב למדין: א) שזה נכנס בדין הכללי דחשודין על שפיקת דמים. ב) אשר הדרך להזהר מזה הוא ע"י אמירה „עד אשר אבוא“, הרחבת הדרך.

57) להעיר מב' הגירסאות: בגמ' (ועד"ז ברי"ף ועוד) „מעשה“ (בלא וא"ו), ובע"ז (ועד"ז בילקוט ורא"ש שם), ו„מעשה“ (בוא"ו).

58) ומה שלא הביאו הרמב"ם בפירושו להלכה – אולי י"ל כיון שלא נאמר בגמ' בפירושו, בסגנון של דין והלכה כ"א סיפור מעשה. וראה יד מלאכי כללי הרמב"ם אות ב ואת ה. שד"ח כללי

סבור הגוי שהיהודי נתון „באמת” תחת שליטתו.

אבל בשעה שהישראל „מרחיב לו הדרך” – שאומר לגוי שהמצאו בגלות הוא רק עמידה באמצע הדרך, באמצע ההליכה „עד אשר אבוא אל אדוני שעירה” – אל הגאולה, שאז יתקיים ההיפך: „ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה’ המלוכה” –

היינו, שהמצאו בגלות הוא ההכנה, הדרך וההליכה אל הגאולה; זוהי עת העבודה לברר את העולם, לשבר את חושך העולם דעה”ז ע”י נר מצוה ותורה אור, להכין את העולם לגאולה העתידה, שאז⁶³ „והי’ לך ה’ לאור עולם וגו’”⁶⁴ „והלכו גוים לאורך וגו’”⁶⁵ „ונגלה כבוד ה’ וראו כל בשר יחדיו כי פי ה’ דיבר”⁶⁶ –

אזי בעת ההכנה לגאולה מתבטל כח אומות העולם ועניניהם, וממילא – בטל כחו של הגוי והוא מאבד את שליטתו על הישראל;

ונעשה אצל ישראל מצב של מנוחה, ועוד בהליכתם „דרך הגלות אל הגולה”, עוד קודם שבאים לאתחלתא דגאולה, הנה – „ויבא יעקב שלם עיר שכם”, „שלם בגופו .. בממונו .. בתורתו”⁶⁷, שבני ישראל הנם בריאים ושלמים, הן בגופם כפשוטו, הן בממונם, בכני חיי ומזוני רוחי, והן בתורתם – שלומדים תורה במנוחה,

עד למקום הרחוק, ובינתיים יפרשו מהם⁵⁹.

יד. הביאור בפנימיות הענינים:

ידוע⁶⁰ שכאשר ענין א’ בתורה נלמד מחברו, הביאור בזה הוא, שהענין המלמד הוא הסיבה שממנו מסובב ונמשך הפרט שנוסף על ידו בדבר הנלמד.

ועד”ז בעניננו: הצלתו של יהודי כמשך כל הזמנים ובכל הדורות מנכרי ש„שאלו להיכן אתה הולך”, באה עי”ז שיש בה (בפנימיות) הדרך שהרחיב יעקב⁶¹ – „עד אשר אבוא אל אדוני שעירה”⁶².

וההסברה בזה:

מציאות זו שיש לגוי (ולעניניו) שליטה ח”ו על יהודי, אינה מתקיימת אלא בשעה שהיהודי נוהג באופן כזה ש„מקומו” הוא בגלות אצל הגוי; ולכן,

הפוסקים שבהערה 31. וראה בהערה הבאה. ועצ”ע.

59 ואולי י”ל דעד”ז הוא לדעת הרי”ף והרא”ש ע”ז שם, שהעתיקו מעשה בתלמידי רע”ק שבגמרא* אף שהם ספרי פסקי הלכות. כי באו להשמיענו עוד דין כאשר ברי היזקא.

60 ראה לקו”ש ח”ה ע’ 241. ח”ו ע’ 26. חכ”א ע’ 74.

61 להעיר ממחז”ל מעשה אבות סימן לבנים (ראה תנחומא לך ט. ב”ר פ”מ, ו. רמב”ן לך יב, ו. תו”ח לך פג, סע”ג ואילך. וראה לקו”ש חט”ו ע’ 76).

62 להעיר מפענח רזא כאן: ואני אתנהלה לאטי לסבול צרת הגלויות כו’.

63 ראה תניא פל”ו.

64 ישע”י ס, יט.

65 שם, ג.

66 ישע”י מ, ה.

67 פרשתנו לג, יח ובפרש”י.

(* כי דחוק לומר שהוא בשביל לידע הפירוש בירחיב לו הדין שיאמר להם דרך רחוקה יותר מאשר בדתנו לילך כהמעשה דתלמידי רע”ק.

מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו
והיתה לה' המלוכה"⁶⁹,
במהרה בימינו ממש.

(משׁיחות שׁפׁ וישליח ושׁפׁ וישב תשנׁא)

ובאופן דׁ, ׁשלם בתורתוׁ, שהתורה היא
בשלימות, שלימודה כולל הן נגלה
דתורה והן פנימיות התורה (שבדורנו
נתגלתה בתורת החסידות), באופן
דׁ, תורה אחתׁ וׁ, תורה תמימהׁ,

וזה ממהר את ביאת משיח צדקנו,
שאז יתקיים כנׁל (פׁב) ⁶⁸, ׁאבוא אל
אדוני שעירהׁ – בקיום היעוד, ׁועלו

(69) עובדיׁ א, כא – ולא הועתק בפרשׁי
ׁוהייתה להׁ המלוכהׁ ואפילו לא רמזו בׁ, גומרׁ
– כי זהו ענין נוסף על ׁאבוא גוׁׁ ובזמן לאחׁז
דאהפוך אל עמים כולם גוׁ – וראה רמבׁם הלׁ
מלכים ספׁיׁא. וראה בארוכה לקוׁש חכׁה עׁ 175
הערה 71.

(68) מפרשׁי (לג, יד) בפשוטו של מקרא – כי
אחׁכ ממשיך רשׁי ׁומוׁא יש לפׁ זו רביםׁ.

